

'OVER VERKENNEN, HERKENNEN EN ERKENNEN'. FEMINISTISCHE PERSPECTIEVEN EN CRIMINOLOGIE

Hilde VERSCHAEVE*

Zijn bepaalde 20ste-eeuwse ontwikkelingen aan ons voorbijgegaan?

Als ik zo de bibliotheek criminologie aan de Gentse universiteit bekijk, bekruipt mij een raar gevoel. We beschikken over een apart onderdeel 'Feministische Criminologie' dat bovendien heel wat origineel en degelijk materiaal huisvest. Hoe komt het dan toch dat van enige invloed van deze werken in ons Belgenland toch zo weinig te merken valt¹? Ik ben van mening dat dit hoofdzakelijk te maken heeft met persoonlijke voorkeuren en dada's van diegenen die zich professioneel met het criminologisch domein bezighouden. Daarom lijkt het mij noodzakelijk zelf een poging te doen om dit criminologisch hiaat enigszins op te vullen. Wat dit betreft, is echter nog heel wat werk aan de winkel. Niet alleen ontbreekt het ons aan inzicht over het waarom van deze leegheid betreffende een feministisch perspectief, bovendien is het zo goed als onbekend bij menig Belgisch criminoloog. Althans, dat vrees ik. Daarom meen ik dat het binnenloodsen van dit perspectief nog steeds bijzonder valabel is. Dit voornamelijk in de hoop dat hieromtrent toch eens wat discussie zou groeien. Opdat deze discussie zou kunnen plaatsvinden, wens ik door middel van dit artikel alvast enige basis omtrent een feministisch perspectief binnen de criminologie uiteen te zetten. Zo is het op de valreep van de 20ste eeuw misschien nog mogelijk de (Belgische) criminologie wakker te schudden opdat een van de belangrijkste 20ste-eeuwse ontwikkelingen voor haar theorie en empirie alsnog de aandacht zou krijgen die haar volgens mij toekomt. Bovendien getuigt het van een intellectuele armoede indien wij dertig jaar na de eerste feministische criminologische bijdragen nog steeds met het schaamrood op onze wangen moeten toegeven dat op dat gebied bij ons in feite zo goed als niets bewogen heeft. Gelukkig kunnen we (geïnteresseerden, academici, professionelen, studenten) steeds een beroep doen op de vele internationale publicaties die het feministisch terrein construeren en op de voet volgen. Een eigen stem hebben in dit debat of toch tenminste op de hoogte zijn en rekenschap geven van de daar aan de gang zijnde discussies lijken mij onontbeerlijk. Anders zullen we in de plaats van actief deel te kunnen nemen steeds hopeloos achterophinken en passief moeten luisteren naar wat anderen ons hieromtrent mee te delen hebben in de plaats van actief te kunnen meedenken.

* Assistentente Vakgroep Strafrecht en Criminologie, UG.

1. Eén grote uitzondering op deze regel is het artikel van Sonia SNACKEN dat in twee delen in Panopticon verschenen is (jammer genoeg in de deelrubriek 'Criminologie en strafrechtstheorie' en niet als hoofdartikel) en dat veel raakpunten vertoont met de thematieken die ik in dit artikel zal aansnijden: Sonia SNACKEN, 1989.

Hoezo, is dit debat belangrijk?

Verskillende redenen, die zich op diverse terreinen bevinden, kunnen ter staving van het belang van dit debat aangehaald worden.

Een eerste, breedmaatschappelijk, argument is de nood aan erkenning van het fenomeen tweede feministische golf als sociale beweging. Slechts voor de tweede maal in de westerse moderne geschiedenis, sloegen vrouwen de handen in elkaar om samen voor hun rechten 'als vrouwen' op te komen. Een sociale beweging met voor- en tegenstanders, die echter niet meer uit onze sociale geschiedenis weg te denken is. Dit niet in het minst omwille van de veranderingen die zij afgedwongen heeft. Deze veranderingen spelen zich af op eerder formele terreinen zoals bijvoorbeeld bepaalde wetswijzigingen (bv. abortus, arbeidsreglementen, politieke vertegenwoordiging). Doch ook op het informele vlak heeft de vrouwenbeweging voor diepgaande veranderingen gezorgd. Ik denk hierbij vooral aan een bepaalde mentaliteitswijziging die zich voorgedaan heeft en die ertoe geleid heeft dat de vroegere evidenties 'de vrouw achter de man' of 'eerst de jongen en dan het meisje' aan maatschappelijke implicatie hebben moeten inboeten. Vrouwen hebben meer en meer hun plaats op de arbeidsmarkt en in het publieke leven opgeëist. Tezelfdertijd werden chronische wantoestanden zoals discriminatie van en geweld tegen vrouwen op de publieke agenda geplaatst. Sociale bewegingen bepalen academische agenda's en vice versa. Ook wat de vrouwenbeweging betreft, kunnen we vaststellen dat deze wederzijdse beïnvloeding plaatsgehad heeft.

Daar waar oorspronkelijk veel theoreticae het als hun maatschappelijke taak zagen de tweede feministische golf van de nodige theoretische achtergrond en argumenten te voorzien en er ook actief in mee te draaien, zien we geleidelijk aan een soort autonomie van de feministische theorie ontstaan. Deze verzelfstandiging van de feministische theorie is mijn tweede argument voor een erkenning van het belang van dit debat. De vrouwenbeweging was een manifeste maatschappelijke factor waar wel rekening mee moest gehouden worden. De ontwikkeling van de feministische theorie speelde zich al meer in de academische catacomben af. Catacomben is hier trouwens niet zo'n slechtgekozen term aangezien deze vrouwen dikwijls aan de ontwikkeling van een feministisch perspectief werkten in de schaduw van de eerder traditionele opdracht die hun discipline eigen was. Van vrouwenstudies, gender studies of feministische studies was in deze beginfase immers nog geen sprake. Het academisch debat tussen die verschillende theoreticae zorgde er geleidelijk voor dat ook de bredere wetenschappelijke wereld niet blind kon blijven voor de belangrijke bijdragen en discussies die op dit terrein geleverd werden. Het feit dat daar een amalgaam aan feministische theorievorming ontstond, noopte tot een confrontatie met de rest van het (traditioneel en kritisch) theoretisch universum. Deze laatste konden ofwel ingaan op de aldaar geleverde inzichten en pijnpunten ofwel de hele zaak negeren, wat jammer genoeg in grote mate gebeurd is en nog steeds aan de gang is.

Dit brengt mij tot mijn derde argument, met name het belang voor het 'criminologisch domein'. Net zoals feministes binnen zovele disciplines de beste redenen

hadden om aandacht te vragen voor alles wat met man/vrouw-verhoudingen te maken heeft (in de geschiedenis bijvoorbeeld het feit dat vrouwen er gewoon niet in voorkwamen; in de filosofie het feit dat de ratio voornamelijk als 'mannelijk' beschouwd werd, ...), hadden ook feministes binnen de criminologie (of deviantie-sociologie, of rechtssociologie, ...) hun eigen stormrammen waarmee ze de poorten van de 'gevestigde' traditionele (maar ook kritische) criminologie konden te lijf gaan. Zij moesten daartoe zelfs niet eens zo diep te graven. Criminologen hadden immers reeds van oudsher aandacht besteed aan de fundamenteel verschillende manieren, zowel kwantitatief als kwalitatief, waarop mannen en vrouwen met deviantie of met het strafrecht in aanraking komen. Het probleem van de 'genderratio', met name het kwantitatieve verschil tussen mannen en vrouwen, is nooit uit de criminologie afwezig geweest. Het belang van een feministisch perspectief op deze 'waarheid als een koe' ligt niet zozeer in het feit dat feministes dit nogmaals zouden bevestigen doch eerder in hun eisen om 'de koe' eens anders bij de horens te trekken. Dit deden zij bijvoorbeeld door kritiek te uiten op de wijzen waarop traditioneel gepoogd werd deze discrepantie te verklaren. Een verwaarlozing van het belang van deze eisen en kritiek zou met andere woorden betekenen dat criminologen zich nog steeds akkoord verklaren met de manier waarop vóór deze feministische 'bemoeienis' over mannen, vrouwen en strafbaar gesteld gedrag gedacht en getheoretiseerd werd.

Het feit dat Belgische criminologen (bewust?) deze feministische impregnatie grotendeels aan zich hebben laten voorbijgaan, wens ik nog aan het volgende te linken. Mogelijk wordt een feministisch perspectief niet relevant bevonden. Dit zou betekenen dat men tot dit besluit gekomen is nadat men zich in de problematiek verdiept heeft anders kan men immers geen uitspraken doen over de relevantie. Doch redelijkerwijs zouden we toch mogen verwachten dat in dit geval tenminste de kritiek of de bewijzen voor non-relevantie verstoffelijkt zouden zijn geworden. Aangezien we hier geen materiële aanwijzingen voor hebben, lijkt mij de vaststelling dat criminologen gewoon aan feministische perspectieven voorbijgegaan zijn plausibel (de redenen hiertoe kunnen natuurlijk heel divers zijn: van tijdsgebrek tot seksisme ...).

Het belang voor de criminologie: maxi versie

Hierboven werd reeds in zeer minieme mate aangeraakt waarom een erkenning van feministische perspectieven belangrijk is voor de criminologie. Het is mijn bedoeling om dit belang hierna wat uitgebreider te illustreren aan de hand van diverse thema's die aan de bestuiving tussen feminisme en criminologie ontsproten zijn. Het is mijn overtuiging dat een bloemlezing van de verschillende debatten, die rond en tussen deze diverse thema's geweven zijn, een goede manier is om de diversiteit en de rijkdom evenals de hieraan ontsproten theoretische en empirische mogelijkheden te illustreren.

De thema's die ik zal behandelen zijn: het genderratio-probleem, het generaliseerbaarheidsprobleem, de 'bevrijding veroorzaakt criminaliteit'-hypothese, vrouwen en

strafrechtsbedeling, methodologie, geweld tegen vrouwen en angst, vrouwelijke daders, 'feministische criminologie?', 'klasse-etniciteit-gender', masculinities (en femininities) of 'doing gender', postmodernisme en 'sexed bodies'.

De chronologie van de hier te behandelen thema's is geïnspireerd op mijn subjectieve inschatting van de chronologie volgens dewelke deze thema's binnen het feministisch spectrum opgeborreld zijn. Natuurlijk werden deze thema's gedurende de ganse periode vanaf de feministische pioniers aangebracht, bekritiseerd en herzien. Er zijn dan ook meerdere linken tussen de diverse thema's. Om deze bloemlezing overzichtelijk te houden, heb ik ervoor gekozen de zaken toch enigszins uiteen te trekken. Waar dit onontbeerlijk is, zal ik linken maken tussen de diverse thema's.

Voorafgaande noot over gender.

Hoewel 'gender' in de literatuur een gemeenplaats is geworden, wens ik toch even kort stil te staan bij dit concept. In de late jaren '60 werd door Engelstalige feministes de betekenis van het begrip 'gender' (tot dan toe enkel gebruikt voor het taalkundig geslacht van woorden) uitgebreid opdat 'gender' ook types van gedrag – vrouwelijk en mannelijk – zou omvatten. Op die manier wilden zij er op wijzen dat de associatie van specifieke vormen van gedrag met vrouwen of mannen evenzeer een sociale conventie is als de associatie met specifieke woorden. Met andere woorden: dat er geen reden is om te veronderstellen dat deze associatie 'natuurlijk' is. Dergelijke verschillen in gedrag werden toegewezen aan sociale conventies en niet aan biologie. Op die manier werd het onderscheid tussen geslacht ('sex') en gender geïnstalleerd. 'Geslacht' verwijst dan naar die verschillen tussen vrouwen en mannen die biologisch, lichamelijk gegrond zijn. 'Gender' verwijst naar de verschillen tussen vrouwen en mannen, verschillen die een product zijn van de maatschappij.² Later is omtrent het begrip 'gender' en vooral betreffende het onderscheid met 'geslacht' nog heel wat controverse ontstaan (zie verder). De meeste feministische bijdragen binnen de criminologie hebben gewerkt met het begrip 'gender' zoals het hierboven omschreven wordt. Het is pas heel recent dat deze controverse ook de criminologie binnengeslopen is. In dit opzicht is het trouwens belangrijk een onderscheid te maken tussen de veeleer theoretische bijdragen over het geslacht/gender-onderscheid en de empirische werken die 'gender' vooral gebruiken als een analytische categorie. (Een vergelijking met het begrip 'klasse' is hier niet ongepast. Enerzijds kennen we de eerder theoretische beschouwingen omtrent het concept – bv. de kritiek dat 'klassen' als dusdanig niet meer zouden bestaan in onze postmoderne tijd. Anderzijds wordt het concept als analytische empirische categorie nog volop probleemloos aangewend. Zo ook wat 'eticiteit' betreft. Kathleen DALY is van mening dat er relatief minder intellectuele discussie besteed is aan het bekritisseren van 'klasse'- en 'eticiteit'-s-categorieën dan aan 'gender'. Met bekritisseren bedoelt zij het aantonen van een gebrek aan een 'unified referent'.³

2. Linda NICHOLSON, 1998, 289.

3. Kathleen DALY, 1997, 34.

In 1968 sprak Frances HEIDENSOHN nog van 'the sex differential in crime rates'.⁴ Al snel hierna wordt ditzelfde fenomeen omschreven als het 'genderratio'-probleem. HEIDENSOHN zegt hierover dat zij in 1968 nog niet beschikte over concepten zoals 'gender'. Het modern feminisme dat pas daarna kwam, bood ons de termen die ons zouden toelaten om problemen op een andere manier te bekijken. De kern van de zaak blijft echter dezelfde. Het is precies die kern die de feministische pioniers naar voor schuiven. Ten eerste stellen zij vast dat gender één van de meest relevante variabelen blijkt te zijn wanneer we kijken naar (geregistreerde) criminaliteit – 'criminaliteit' staat in deze tekst voor het product van strafbaar gesteld gedrag. Meteen zouden we dus ook kunnen stellen dat 'gender' een van de belangrijkste predictoren voor gecriminaliseerd gedrag is. Zelfs wanneer rekening gehouden wordt met de diverse filtermechanismen die ons strafrechtssysteem rijk is, blijken mannen in overwegende mate gedrag te stellen dat aanleiding geeft tot het terechtkomen in deze filter. Dit wordt mede bevestigd door self-report-studies, die weliswaar een beperkt hoger aandeel voor vrouwen weergeven (vooral onderzoek bij jongeren). Toch staat dit aandeel nog steeds in schril contrast tot het aandeel dat mannen voor hun rekening nemen. Een schitterende startvraag voor elk criminologisch onderzoek; zo lijkt het althans. Menig criminoloog heeft zich immers nogal gemakkelijk van deze vraag gekweten door ze gewoon naast zich neer te leggen. Men had het enkel over mannen en deed alsof het feit dat het niet over vrouwen ging de normaalste zaak van de wereld was. De vraag waarom vrouwen bepaald gedrag al dan niet stellen, werd dan ook maar meteen overboord gegooid. Anderen hebben wel degelijk aandacht aan deze vraag besteed doch deden dit op een (voor hun tijd meestal evidente) manier, die niet echt aanleiding gaf tot een fijngevoelige analyse van de materie.⁵ De verklaringen beperkten zich meestal tot de 'inherente, natuurlijke aard' van de vrouw. Die zorgt er meestal voor dat zij geen strafbaar gesteld gedrag stelt – conformiteit is haar 'eigen'. Tezelfdertijd resulteert die aard uitzonderlijk in bepaalde bij haar 'natuur' passende daden. De eerste feministische bijdragen handelden dan ook vooral over het feit dat vrouwen totaal verwaarloosd werden. Dat dit te maken heeft met het feit dat vrouwen bleken veel minder gecriminaliseerd gedrag te stellen, is cynisch. Deze eerste bijdragen (vnl. het pionierswerk van Carol SMART⁶) bekritiseerden echter ook de zeldzame (seksistische) verklaringsmodellen betreffende vrouwen.

Tot besluit van dit thema kunnen we stellen dat het genderratio-probleem, hoewel het meest zichtbare en luidst om aandacht roepende criminologische fenomeen

4. Frances HEIDENSOHN, 1968, 165.

5. Willem BONGER zou hierop een interessante uitzondering vormen: hij legde in zijn analyses verbanden tussen lagere criminaliteitscijfers voor vrouwen en hun achtergestelde maatschappelijke positie, en had tevens oog voor de invloed die dit waarschijnlijk had op de criminaliteit van mannen. Bart VAN HEERIKHUIZEN, 1987, 144.

6. Carol SMART, 1976.

(aangezien bewapend met de sterkste variabele), er tezelfdertijd voor gezorgd heeft dat vrouwen heel lang in de vergetelheid zijn blijven steken. Dit juist doordat zij door hun conformiteit de aandacht van criminologen zelden konden trekken. Feministische criminologen hebben ervoor gezorgd dat dit fenomeen terug op de criminologische agenda geplaatst werd en dat er meer aandacht kwam voor de sociogene-reisen ervan, waardoor tezelfdertijd ook aandacht gecreëerd werd voor vrouwen als daders (zie verder).

Ik wil hier nog aan toevoegen dat de genderratio zelf natuurlijk steeds moet blijven in vraag gesteld worden. Is het wel zo dat vrouwen minder strafbaar gesteld gedrag stellen dan mannen? Wordt afwijkend gedrag van mannen gecriminaliseerd en dat van vrouwen gepsychiatriseerd? Maken mannen het voorwerp uit van formele controle, terwijl vrouwen dat van informele controle? Worden vrouwen milder behandeld door het strafrechtssysteem? (zie verder)

HET GENERALISEERBAARHEIDSPROBLEEM

Al snel na de eerste pionierswerken gingen bepaalde auteurs op zoek naar de mogelijkheid om de feministische kritiek te verzoenen met reeds bestaande theorieën en perspectieven in de criminologie. De vraag naar de mogelijkheid en de wenselijkheid van een afzonderlijk 'feministisch perspectief' (zie verder) wierp zich op. In deze context zijn een aantal studies die de verschillende theorieën en perspectieven aan een scherpe 'generaliseerbaarheids'-test onderwierpen heel belangrijk. Zo is er de studie van Eileen LEONARD.⁷ Zij bekijkt in welke mate de anomietheorie, de subcultuurtheorieën, de differentiële associatietheorie, de labeling-benadering en de marxistische benadering aangewend kunnen worden om het strafbaar gesteld gedrag en/of de conformiteit van vrouwen te verklaren. LEONARD legt de zwakke plekken bloot, doch geeft tevens aan welke volgens haar de bruikbare elementen zijn. Ze eindigt met de vermelding dat ze het alarmerend vindt dat zelfs de uitgebreide kritiek op de criminologie van TAYLOR, WALTON en YOUNG – *The new criminology* – geen enkel woord over vrouwen bevat. Ook Allison MORRIS⁸ (zij voegt er de conflicttheorieën aan toe) en Frances HEIDENSOHN⁹ hebben hun steentje bijgelegd tot het demystifiëren van de traditionele benaderingen. Dit leverde de weliswaar terechte kritiek van Victoria GREENWOOD¹⁰ op. Zij stelde dat men moest opletten niet de indruk te wekken dat de meeste theorieën, eens ze ontdaan waren van hun seksisme, wél als valabel konden beschouwd worden of bijvoorbeeld wat mannen betreft wel juist zouden zijn.

7. Eileen LEONARD, 1982.

8. Allison MORRIS, 1987, 3-12.

9. Frances HEIDENSOHN, 1985, 125-144.

10. Victoria GREENWOOD, 1981.

Ondanks het feit dat deze hypothese haar (theoretische) hoogdagen lang voorbij is, wil ik ze aan de lezer niet onthouden. Bovendien zal ze volgens mij steeds haar eigentijdse variant kennen. Dat de vrouwenbeweging in haar kielzog niet enkel (voor haar) gunstige theoretische effecten ressorteerde, zal wel niemand verbazen. Zo kwam Freda ADLER¹¹ al snel met haar 'emancipatie-hypothese' op de proppen. ADLER stelde dat vrouwen, net zoals ze gelijkwaardigheid eisten op meer legitieme gebieden, ook hun aandeel in de criminaliteit zouden opeisen. ADLER voegde hieraan toe dat dit reeds aan het gebeuren was. Volgens haar waren vrouwen reeds meer geëmancipeerd en waren er bewijzen van stijgende geregistreerde criminaliteit van vrouwen. In eenzelfde ruk beweerde ADLER dat vrouwen zich meer met 'onvrouwelijke' vormen van criminaliteit zouden gaan bezighouden. Deze bewering vormde de aanleiding tot de subhypothese van de 'nieuwe vrouwelijke (gevaarlijke) crimineel'. Vooral het feit dat ADLER een rechtstreeks verband zocht tussen de vrouwenbeweging (emancipatie) en 'criminaliteit' werd op de korrel genomen. Dit leidde tot voornamelijk twee kritieken op haar werk. Ten eerste werd hoe zij 'emancipatie' conceptualiseerde¹² – met name het binnentreden in mannelijk domein – haar niet in dank afgenomen. Ten tweede werd de statistische methodologie¹³ waarop zij zich baseerde om stijgende criminaliteitscijfers voor vrouwen te claimen sterk in vraag gesteld. Verschillende auteurs hebben vervolgens eigen statistische analyses gemaakt. De resultaten van deze onderzoeken brachten echter geen éénduidigheid. Een relevante stijging in de (geregistreerde) vrouwencriminaliteit werd in feite nooit hardgemaakt. In dezelfde periode maakte Rita SIMON¹⁴ de volgende bedenking: mocht de vrouwenbeweging al van enige invloed zijn, dan zou dit voornamelijk te merken zijn op het vlak van een 'meer gelijke' en dus hardere behandeling van vrouwen vanwege de politie, rechtbanken en gevangenis.

Dat de emancipatie-hypothese (juist omwille van de genderratio: zie hoger) niet uit de criminologie weg te denken is, werd recentelijk nog bewezen door het ontstaan van een gelijkaardige 'morele paniek' in Nederland. "[Er] klonken geluiden dat meisjes met een (emancipatoire) 'inhaalslag' bezig zouden zijn ten opzichte van hun mannelijke leeftijdsgenoten. [...] Tevens verschenen in de loop van 1996 en 1997 regelmatig berichten in de media omtrent het optreden van criminele meisjesgroepen".¹⁵ MERTENS, GRAPENDAAL en DOCTER-SCHAMHARDT hebben dit onderzocht en kwamen tot het besluit dat zich geen 'trendbreuk' heeft voorgedaan. Dit besluiten zij voornamelijk op basis van zelfrapportage-gegevens. Wat de geregistreerde criminaliteit betreft, spreken zij van "verschuivingen in het *proportionele* aandeel van enkele delictcategorieën". Hiermee bedoelen zij dat het aandeel van de

11. Freda ADLER, 1975.

12. Zie hiervoor bv. R.W.J.V. VAN HEZEWIJK & G.J.N. BRUINSMA, 1979.

13. Zie vooral Steven BOX & Chris HALE, 1983; Carol SMART, 1979.

14. Rita J. SIMON, 1975.

15. N.M. MERTENS, M. GRAPENDAAL & B.J.W. DOCTER-SCHAMHARDT, 1998, 1-2.

vermogensdelicten (nog steeds het overgrote deel) op het totaal aan het afnemen is ten voordele van de geweldsdelicten en de delicten tegen openbare orde en gezag. Hierbij maken zij de opmerking dat het aannemelijk is dat geïntensiverde beleidsaandacht voor jeugdcriminaliteit zich vooral bij de ernstigere misdrijven zal manifesteren. Relatief gezien (ten opzichte van jongens) is er volgens de auteurs geen sprake van een rigoureuze omslag of inhaalslag.¹⁶

*VROUWEN EN STRAFRECHTSBEDELING*¹⁷

Het belang van dit thema werd reeds aangehaald in vorige paragrafen. Theorie en onderzoek over dit thema heeft betrekking op de strafrechtelijke reactie op vrouwen. Voornamelijk in de jaren '80 werd heel wat onderzoek ondernomen dat het 'seksisme' van het strafrechtsapparaat moest blootleggen. Daarbij werd vooral gezocht naar die factoren die maakten dat vrouwen op een andere manier dan mannen vervolgd en berecht werden. Veel van dit onderzoek werd geïnspireerd door de ridderlijkheidshypothese van POLLAK¹⁸. Hij stelde dat vrouwen minder in de statistieken voorkwamen, niet omdat ze minder strafbare feiten pleegden maar enkel omdat ze konden rekenen op een mildere bejegening vanwege slachtoffers, getuigen, de politie, rechters en gevangenisbewaarders. Het onderzoek over vrouwen en strafrechtsbedeling zorgde binnen de feministische gelederen voor heel wat controversen. Zo pleitte Loraine GELSTHORPE voor een 'septische kijk op seksisme'. In haar artikel toont zij aan de hand van eigen onderzoek aan dat de tijd rijp is voor een meer gecompliceerde, minder generaliserende benadering van de problematiek. GELSTHORPE werpt op dat heel wat andere factoren (etniciteit, familiale omstandigheden, het type van delict, (waarschijnlijk ook) karakteristieken betreffende uiterlijk en voorkomen, talrijke organisatorische invloeden) mede de weg die vrouwen doorheen het strafrechtssysteem afleggen, bepalen¹⁹ (en dus niet enkel gender). Andere auteurs stelden dat vergelijkingen tussen de behandeling van mannen en vrouwen zich reeds van bij de aanvang op glad ijs begeven aangezien telkens de behandeling van mannen als norm wordt genomen. De behandeling van vrouwen wordt dan tegenover deze norm afgemeten. Ook in dit geval geldt dat men riskeert de indruk te wekken dat mannen wél correct en zonder vooroordelen behandeld worden. Vooral Pat CARLEN²⁰ heeft (aan de hand van individuele levensgeschiedenissen van vrouwen) heel wat kwalitatief onderzoek gedaan dat de beperkingen van vorige onderzoeken overstijgt. Ook Carol SMART²¹ probeert de focus te verleggen door meer aandacht te besteden aan analyses van de wetten zelf en de machtsconcepten

16. N.M. MERTENS, M. GRAPENDAAL & B.J.W. DOCTER-SCHAMHARDT, 1998, 76-77 en 129.

17. Zie ook: Johan GOETHALS, Eric MAES & Patrizia KLINCKHAMERS, 1995.

18. Otto POLLAK, 1961.

19. Loraine GELSTHORPE, 1986.

20. Zie o.a. Pat CARLEN & Anne WORRALL (eds.), 1987a.

21. Zie o.a. Carol SMART, 1989.

die hiermee samenhangen. Adrian HOWE²² doorbreekt de vroegere kaders middels een postmoderne kijk op lichamen van vrouwen (zie verder) als object van bestrafing.

METHODOLOGIE

Methodologie is een thema dat tussen deze verschillende paragrafen voor wat cement kan zorgen. Hoewel hieromtrent heel wat discussie gevoerd is, bijvoorbeeld over het al of niet bestaan van 'een feministische methodologie'²³, blijven de gebruikte methodes één van de gemeenschappelijke kenmerken van heel wat feministisch (criminologisch) onderzoek. De geschiedenis heeft echter niet nagelaten om op dit gebied nogal wat evoluties af te dwingen. Was het feministisch adagio van de beginjaren nog onderzoek 'door, voor en over vrouwen', dan is daar door de jaren heen toch wel wat verandering in gekomen. In de criminologie is die methodologie van de beginjaren nogal nauw verbonden met het onderzoek rond slachtofferschap van vrouwen. Doorheen een andere methodologie wenste men andere problematieken bloot te leggen vooral door op een andere manier met de respondenten om te gaan. Respondenten kregen nu de status van onderzoeks-'subject' in de plaats van onderzoeks-'object'. Onderzoekers bleven niet afstandelijk maar voelden zich verbonden met en betrokken bij de problematiek van hun respondenten. Ze verhulden hun sympathie voor deze slachtoffers niet. Integendeel, mede door hun onderzoek wensten zij hun steentje bij te dragen om geweld tegen vrouwen op de publieke agenda te plaatsen en maatregelen hieromtrent af te dwingen. Belangrijk hierbij is dat feministes hierdoor van meet af aan de objectiviteit van elk onderzoek in vraag stelden. Dergelijke 'objectiviteit' bevestigde immers enkel de mannelijke norm en de status quo. Dit werd des te duidelijker toen meer traditionele onderzoekers zich eveneens met de geweldsproblematiek gingen bezighouden en weigerden de term 'vrouwenmishandeling' over te nemen. In de plaats daarvan kozen zij voor 'familiegeweld' wat volgens feministes de ware toedracht en de ervaringen van vrouwen verdonkeremaande. Dit is een belangrijk pijnpunt. Feministes hadden er juist voor gestreden nieuwe concepten aan te dragen opdat oude realiteiten hierdoor een erkende werkelijkheid zouden kunnen gaan uitmaken.

Later werd diezelfde methodologie ook gevolgd bij onderzoek naar vrouwelijke daders. Vooral Pat CARLEN heeft hiertoe baanbrekend werk gedaan onder meer door samen met een aantal 'criminele vrouwen' een boek²⁴ te schrijven dat in feite niet meer is dan de neerslag van hun eigen subjectieve levenservaringen over hun 'criminele carrière'. Pas op het einde van het boek probeert CARLEN hier enige theoretische noten bij te plaatsen middels het trekken van lessen uit deze verhalen. Vooral deze kwalitatieve methodes hebben de tand des tijds doorstaan (dit betekent niet dat

22. Adrian HOWE, 1994.

23. De meeste vragen hieromtrent hebben trouwens vooral te maken met een feministische epistemologie, zie o.a. Liz STANLEY & Sue WISE, 1993, 188.

24. Pat CARLEN (ed.), 1987.

feministes afkerig zouden staan tegen elk gebruik van kwantitatieve methodes). Het zijn vooral de aspecten onderzoek 'over' en 'door' vrouwen die aan belang hebben moeten inboeten. Dit heeft veel te maken met de ontwikkeling van onderzoek naar mannen (zie verder) en met het feit dat ook heel wat mannelijke theoretici zich tot het (pro-)feminisme bekeerden. Latere methodologische ontwikkelingen hebben alles te maken met poststructuralistische en postmoderne invloeden waardoor steeds meer aandacht ging naar discours-analyse en deconstructie. Ook het feit dat steeds meer vragen gesteld werden bij de waarde van een 'standpunt'²⁵-epistemologie, heeft er toe bijgedragen dat persoonlijke ervaringen als bron voor kennis aan waarde hebben moeten inboeten.

GEWELD TEGEN VROUWEN EN ANGST

Zoals hierboven reeds vermeld, maakt het onderzoek en de theorie rond geweld tegen vrouwen een belangrijk deel uit van het feministisch criminologisch terrein. Op die manier werd het feminisme ook een belangrijke invloedssfeer voor de bredere victimologie.²⁶ In het begin werden voornamelijk studies verricht met het oogpunt op het blootleggen van de verborgen problematiek 'geweld tegen vrouwen'. Kwalitatieve en kwantitatieve enquêtes ondersteunden beweringen omtrent de grootschaligheid en de ernst van geweld tegen vrouwen en toonden aan dat vrouwen eerder slachtoffer zijn van bekenden op gekende plaatsen dan dat zij 's nachts in een verlaten straatje door onbekenden aangerand worden (de mythe van de veilige thuishaven). Auteurs zoals Liz KELLY²⁷ gingen op zoek naar nieuwe concepten en kaders om de ervaringen van vrouwen te schetsen. Al snel werd duidelijk dat men niet bij de pakken kon blijven zitten, dat men vrouwen niet kon blijven beschouwen als 'het eeuwige slachtoffer'. Vandaar dat men vooral de aandacht ging richten op hoe vrouwen tenslotte toch dit geweld konden overleven ('survivors') en beëindigen, hoe hun trauma's behandeld konden worden en hoe men preventief te werk kon gaan waardoor meer klemtoon kwam te liggen op de beweegredenen en behandelingsmogelijkheden van gewelddadige mannen. Terzelfdertijd werd gezocht naar linken tussen geweld op vrouwen en hun (hoge) 'angst voor criminaliteit'. Vooral Elizabeth STANKO²⁸ heeft zich in deze materie verdiept. Zij benadrukt de 'alledaagsheid' van het geweld en probeert de paradox tussen het publieke karakter van de angst die vrouwen ervaren en het private karakter van het geweld waarvan zij slachtoffer zijn, te ontrafelen. Ook levert zij heftige kritieken op preventiecampagnes van overheidswege aangezien deze volgens haar meer angst induceren dan reduce-

25. Feministische standpunt-epistemologie gaat ervan uit dat het gebruik van ervaringen van vrouwen, omwille van het feit dat ze onderdrukt worden, tot andere en betere kennis leidt; zie Sandra HARDING, 1986.

26. Vooral Sandra WALKLATE heeft hiertoe werk verricht: zie o.a. Sandra WALKLATE, 1990.

27. Liz KELLY, 1988.

28. Zie o.a. Elizabeth STANKO, 1990.

ren. STANKO gaat eveneens op zoek naar hoe mannen angst ervaren en hiermee om (leren) gaan.

Geweld tegen vrouwen blijft een heet hangijzer, dat dankzij de feministische perspectieven erop eindelijk de publieke (h)erkenning gekregen heeft die het zo nodig had. Naar mijn mening zijn het nu vooral de overheden (nationaal en internationaal) die de strijd tegen geweld op vrouwen overgenomen hebben.

VROUWELIJKE DADERS

Het gebrek aan analyses betreffende vrouwelijke daders was één van de hoofdkritieken van de pioniers (zie hoger). Bovendien getuigde het minieme materiaal dat er wél was van weinig inzicht in de socio-economische en culturele situatie en de beweegredenen van deze vrouwen. Dit was onder andere een gevolg van het feit dat voornamelijk biologische en psychiatrisch-psychologische benaderingen als uitgangspunt verkozen werden. Hoofdzakelijk door gebruik te maken van andere methoden (zie hoger) hoopten feministes een andere realiteit betreffende vrouwen-criminaliteit bloot te leggen. Dit is ze ook aardig gelukt. In de plaats van genen, hormonen en 'inherente' vrouwelijke eigenschappen kwamen volgens Frances HEIDENSOHN nu de volgende vaststellingen met betrekking tot vrouwen in de schijnwerpers te staan: de economische rationaliteit van vrouwelijke daders, de heterogeniteit van hun daden, de angst voor en de impact van een deviant stigma, de ervaring van dubbele deviantie (deviant als dader én deviant als vrouw) en dubbel gevaar (bestraft worden als dader én als vrouw).²⁹ Pat CARLEN voegt hieraan toe dat de 'daden van vrouwen' vooral 'daden van machtelozen' zijn en dat de meerderheid van de vrouwen wetsgetrouw blijken te zijn. Vrouwen hebben echter, eens ze in de problemen zitten, meer kans om het onderwerp uit te maken van medische, psychiatrische of welzijnsregulaties dan om in het strafrechtssysteem terecht te komen.³⁰ Deze bemerking blijft steeds terugkeren: wat maakt vrouwen toch zo enorm wetsgetrouw? Onder meer Frances HEIDENSOHN heeft deze vraag steeds willen centraal stellen en maakt daarom in grote mate gebruik van het sociale controle perspectief. Zij stelt zich eerder de vraag waarom vrouwen 'het' niet doen in de plaats van waarom ze 'het' wel zouden doen. Een meer postmoderne kijk op vrouwelijke daders vinden we terug bij Anne WORRALL.³¹ Zij gaat op zoek naar hoe 'experten' in het strafrechtssysteem hun kennis omtrent vrouwelijke daders formuleren en hoe deze laatsten zich verzetten tegen deze hen opgelegde constructies. Zodoende bekijkt zij wat moet doorgaan voor 'kennis' over deze vrouwen. Volgens Worrall reguleert deze kennis deze vrouwen en legt ze hen het zwijgen op.

29. Frances HEIDENSOHN, 1987, 17.

30. Pat CARLEN, 1992, 65.

31. Anne WORRALL, 1990.

'FEMINISTISCHE CRIMINOLOGIE'?

Een vraag die zich naar aanleiding van verschillende van de hiervoor besproken thema's stelt, is de mogelijkheid en/of de wenselijkheid van een 'feministische criminologie'. Carol SMART³² gaf in 1976 het startschot tot deze discussie door te stellen dat "een alternatief perspectief, misschien een feministische criminologie, te rangschikken naast de Nieuwe, Kritische, Radicale en Arbeidersklasse-criminologie, misschien wenselijk mocht lijken". SMART werpt dit op omdat het volgens haar duidelijk is dat de zojuist vermelde criminologieën geen feministisch perspectief insluiten. Ze bevatten zelfs geen ernstigere consideratie van vrouwelijke daders dan de traditionele 'oude' criminologieën. Aangezien SMART niet zo opgezet was met de grote interesse die de criminologie betoond heeft voor sociaal beleid en controle maakte zij toen reeds (en later nog meer) de bemerking dat we het misschien beter over een 'feministische sociologie' konden hebben. Verder waarschuwde SMART voor het potentiële gevaar dat het thema 'vrouwen en criminaliteit' in een marginaal getto zou belanden en de rest van de criminologie ongemoeid zou laten. Smart ziet het feit dat een kritiek alleen geen nieuwe theoretische benadering kan construeren als voornaamste probleem voor de ontwikkeling van een dergelijk perspectief. Daarom moet nog heel wat meer onderzoek gedaan worden vooraleer van een vrouwenperspectief sprake kan zijn. Deze tiental regels uit SMARTS boek hebben daarna en gedurende lange tijd nog liters inkt doen vloeien. Vele feministische auteurs hebben zich in dit levendig debat gemengd en pro's en contra's ten aanzien van 'een feministische criminologie' de wereld ingestuurd. In de eerste plaats Carol SMART zelf is toch wel een van de trendsetters en motors van deze discussie geweest. Haar twijfels uit 1976 zijn enkel maar groter geworden. Uiteindelijk plaatst zij in 1990 zichzelf buiten de criminologie door te stellen dat "het wel eens zou kunnen zijn dat de criminologie het feminisme meer nodig heeft dan omgekeerd".³³ SMARTS kritiek op een 'feministische criminologie' heeft vooral te maken met haar bedenkingen bij de criminologie zelf. Volgens haar gaat feminisme op zoek naar deconstructie en bevrijding, terwijl criminologie onvermijdelijk lijkt te zoeken naar testbare oorzaken en geschikte controles.³⁴ Ook stelt zij vast³⁵ dat vanuit totaal verschillende theoretische posities aan onderzoek gedaan wordt: een verscheidenheid die geen 'feministische criminologie' kan constitueren. Ook Mark COUSINS³⁶ vreesde dat de 'echte' problemen inherent aan het beoefenen van criminologie (nl. rond het concept 'criminaliteit') niet in vraag gesteld zouden worden binnen een benadering die zich focust op 'vrouwencriminaliteit'. Bovendien wees hij op een tweede

32. Carol SMART, 1976, 182-183.

33. Carol SMART, 1990b, 84.

34. Maureen CAIN & Carol SMART, Voorwoord, in Anne WORRALL, 1990, vii.

In een gelijkaardige geest spreekt Elizabeth STANKO in 1993 van 'feministische criminologie' als een oxymoron: Elizabeth STANKO, *Feminist criminology: an oxymoron?*, Paper gepresenteerd op de British Criminology Conference, Cardiff, Wales, 1993; geciteerd in: Frances HEIDENSOHN, 1998, 55.

35. Carol SMART, 1981.

36. Mark COUSINS, 1980.

kritiek element, met name de mogelijkheid dat de categorieën 'vrouwen' en 'mannen' door zo'n benadering onvermijdelijk tot in den treure gereproduceerd zouden worden. Anne CAMPBELL³⁷ en Pat CARLEN³⁸ (voortbouwend op COUSINS) pleitten ervoor het belang van andere variabelen zoals etniciteit en klasse niet uit het oog te verliezen. In 1987 spreken Pat CARLEN en Anne WORRALL over het belang van 'gender studies' voor de criminologie. Het gaat hier dus eerder om een concept waarrond onderzoek gedaan kan worden dan om een theoretisch perspectief. Zij omschrijven de betekenis van gender studies voor de criminologie als volgt: 1) het in vraag stellen van vroegere theorieën over wetsovertreding en/of criminalisatie; 2) het suggereren van nieuwe onderzoeklijnen voor empirische onderzoeksprogramma's; 3) het provoceren van nieuw gebruik van oude concepten of het vervangen van oude theorieën door nieuwe.³⁹ Mede door de ontwikkelingen van het algemeen-theoretisch feminisme steekt in de jaren '80 het argument de kop op dat, aangezien we moeilijk kunnen spreken over één feminisme, ook meteen de mogelijkheid tot een feministische criminologie uitgesloten is. Daarom kan feminisme volgens Allison MORRIS⁴⁰ de criminologie enkel informeren en moet het daartoe een element zijn van de 'mainstream' discipline. Ook zij pleit voor een criminologie die gender als belangrijk ziet naast andere factoren zoals etniciteit, leeftijd en klasse. Kathleen DALY en Meda CHESNEY-LIND stellen in 1988 dat voor criminologen de tijd gekomen is om in de wereld van het feministisch denken te stappen en voor feministes om zich meer stoutmoedig met alle gebieden van de criminologie te gaan bemoeien. In datzelfde jaar hebben GELSTHORPE en MORRIS⁴¹ het over 'feministische perspectieven in de criminologie'. Als kernelementen hiervan vermelden zij: anti-positivistisch, kritisch ten opzichte van stereotype beelden van vrouwen, het gendervraagstuk staat centraal, een gedeelde interesse in het gebruik van methodologieën die het onderzoek van deze zaken gunstig zijn.⁴² Maureen CAIN, ook een belangrijke stem in dit debat, zoekt haar eigen uitweg uit de impasse in wat zij noemt 'transgressive criminology'.⁴³ CAIN wenst de grenzen van de criminologie te doorbreken, wat volgens haar vele feministische criminologen reeds nillens wilens hebben moeten doen. Door gebruik te maken van de strategieën reflexiviteit, deconstructie en reconstructie mikt CAIN op bredere vragen zoals de constructie van gender, wat niet echt een criminologische vraag is en juist daarom moeten de categorieën van de criminologie zelf doorbroken worden.

Concluderend kan gesteld worden dat de term 'feministische criminologie' vandaag enkel nog daar teruggevonden kan worden waar het debat omtrent de term zelf geschetst wordt, een spook als het ware. Bundels met verschillende bijdragen vanuit

37. Anne CAMPBELL, 1981.

38. Pat CARLEN, 1987, 13-17.

39. Pat CARLEN, & Anne WORRALL, 1987b, 9.

40. Allison MORRIS, 1987, 17.

41. Loraine GELSTHORPE & Allison MORRIS, 1988, 97.

42. Kathleen DALY, & Meda CHESNEY-LIND, 1988.

43. Maureen CAIN, 1990.

een feministisch perspectief dragen nu meestal de titel 'feministische perspectieven'.⁴⁴ Tevens is duidelijk dat nogal wat auteurs bindingen hebben met andere (niet expliciet-feministische) benaderingen in de criminologie, alwaar zij zich dikwijls op het ontbrekende feministisch perspectief focussen. Zo leunt Pat CARLEN nogal sterk aan bij het links-realisme, hoewel zij meermaals haar eigen kritiek⁴⁵ op dit perspectief geuit heeft.

KLASSE-ETNICITEIT-GENDER

Het ligt in mijn bedoeling in de drie resterende thema's een aantal recente ontwikkelingen binnen feministische perspectieven in de criminologie te schetsen. Opnieuw liggen algemeen-theoretische feministische (en andere) ontwikkelingen aan de oorsprong van deze verschillen qua focus. Volgens Kathleen DALY⁴⁶ vormen deze drie wijzen van feministisch onderzoek een antwoord op de kritiek vanwege 'gekleurde vrouwen' ('women-of-color') en postmoderne/poststructuralistische theoretici ten aanzien van de feministische theorie. Heel wat hedendaagse auteurs laten zich door alle drie deze benaderingen inspireren.

Wat 'klasse-etniciteit-gender' betreft, is het in eerste instantie aan Afro-Amerikaanse vrouwen te danken, en later ook aan 'gekleurde' vrouwen (meestal vrouwen van etnische minderheden) zowat overal ter wereld, dat het uniforme witte⁴⁷ middenklasse-feminisme doorbroken werd. Auteurs zoals Bell HOOKS⁴⁸ maakten in de jaren '80 duidelijk dat het 'wij vrouwen' van veel feministes in feite enorm exclusief was en vele niet-witte vrouwen uitsloot. Ook binnen de criminologie maakten auteurs duidelijk dat de realiteit van niet-witte vrouwen er wel eens heel anders kon uitzien en dat etniciteit niet zomaar aan gender ondergeschikt kon worden gemaakt. Reeds van in den beginne hadden feministische criminologes hiervoor gewaarschuwd (zie hoger). De implicaties van deze argumenten zijn echter pas beginnen doorsijpelen eens niet-witte vrouwen zich in het debat zijn gaan mengen.⁴⁹ Doch niet enkel etniciteit gaf aanleiding tot nieuwe inzichten betreffende verschillen 'tussen' vrouwen. Ook klasse, leeftijd, seksualiteit (homo-, hetero-, bi-, ...), fysische mogelijkheden, enz. werden aangevoerd ter staving van verschillende realiteiten van vrouwenlevens. 'Klasse' was weliswaar (vnl. door marxistische en socialistische feministes) nooit uit het oog verloren, doch wordt nu meer samen met andere factoren in de analyse betrokken. Vandaar dat Kathleen DALY stelt dat 'klasse-etniciteit-gender' te maken heeft met 'multiple ongelijkheden' (niet enkel op basis van klasse, etniciteit en gender), die echter niet gezien worden als apart en additief, maar als

44. Zie bv.: Nicole H. RAFTER & Frances HEIDENSOHN (eds.), 1995.

45. Zie bv.: Pat CARLEN, 1992.

46. De titels van de laatste drie thema's zijn grotendeels ontleend aan een artikel van Kathleen Daly; zie: Kathleen DALY, 1997.

47. 'Blank' geeft de indruk neutraal, kleurloos te zijn. Om te wijzen op de dominantie van 'blank' ten aanzien van 'zwart', wordt in deze tekst 'wit' i.p.v. 'blank' gebruikt.

48. Ook later werk van Bell HOOKS is interessant voor de criminologie, zie bv.: Bell HOOKS, 1994.

49. Zie bv.: Marcia RICE, 1990.

elkaar doorsnijdend, aan elkaar gekoppeld en contingent.⁵⁰ DALY voegt hieraan toe dat het conceptualiseren van multiple ongelijkheden in de criminologie, met andere woorden het beseft dat iedereen gelokaliseerd is in een matrix van multiple sociale relaties (zowel zwarte vrouwen als witte mannen!) nog maar net begonnen is. Het theoretiseren van de 'totaliteit van multiple ongelijkheden' is echter uit den boze, alleen al omwille van het feit dat steeds nieuwe gemarginaliseerde stemmen zich zullen laten gelden en zodoende op nieuwe ongelijkheden zullen wijzen. Wat beoogd wordt is eerder het bijeenleggen van diverse bijdragen in een bredere mozaïek.

'MASCULINITIES' (EN 'FEMININITIES') OF 'DOING GENDER'

Het concept 'doing gender' is de criminologie binnengeslopen via James MESSERSCHMIDT, die het voornamelijk over 'doing masculinities' gehad heeft.⁵¹ Met 'het doen van gender' wordt het volgende bedoeld: 'gender is geen eigenschap van individuen, maar een kenmerk van sociale situaties en arrangementen; een middel om een fundamenteel onderscheid te legitimeren; een routineuze, methodische en zich herhalende verworvenheid ('accomplishment')'.⁵² Belangrijk aan deze visie op gender is dat er op die manier meer aandacht komt voor de actieve kant van gender, het handelen van individuen. Men zou immers terecht kunnen stellen dat gender al te dikwijls in de analyse betrokken wordt als niet meer dan een structurele variabele – een 'eigenschap' van mensen waar ze zelf als het ware niet veel mee te maken hebben. MESSERSCHMIDT hoedt zich ervoor ook niet in het andere uiterste te vervallen (a-structureel) door bij Anthony GIDDENS te leen te gaan om zijn concept van 'criminaliteit als gestructureerde actie'⁵³ te ontwikkelen. Door de nadruk te leggen op mensen in specifieke sociale settings (wat ze doen om sociale relaties en structuren te construeren en hoe deze sociale structuren gedrag beperken en in bepaalde banen leiden) probeert hij een evenwicht te vinden tussen de betekenisvolle handelingen van individuele actoren en de structurele kenmerken van sociale settings. Volgens MESSERSCHMIDT kan criminaliteit geanalyseerd worden als subtiel opererend doorheen een complexe serie van gender-, etniciteit- en klassepraktijken. Zo kan bijvoorbeeld het plegen van gecriminaliseerd gedrag bijdragen tot het doen van gender of eenvoudiger gezegd: je wordt er 'mannelijker' van en dat kan een goede reden zijn om 'het' te doen. Gelukkig heeft MESSERSCHMIDT ingezien dat dezelfde analyse evenwel voor vrouwen kan gelden (door bepaald gedrag in bepaalde situaties al dan niet te stellen word je meer of minder 'vrouwelijk'), doch het blijft een vaststelling dat de nadruk nogal lang op 'mannelijkheden' heeft gelegen, waardoor – opnieuw! – vrouwen uit de analyse geweerd werden. Het kan immers

50. Kathleen DALY, 1997, 33-35.

51. Hiertoe baseert hij zich vnl. op het werk van Robert CONNELL, wiens ideeën omtrent masculinities best zijn weergegeven in Robert W. CONNELL, 1995.

52. Vrij naar: Candace WEST & Don H. ZIMMERMAN, 'Doing gender', *Gender & Society*, 1987, 1, 2, 125-151; geciteerd in Kathleen DALY, 1997, 36.

53. James W. MESSERSCHMIDT, 1997.

niet genoeg herhaald worden dat noties over mannelijkheid slechts ontstaan/bestaan omwille van hun polair statuut ten opzichte van noties over vrouwelijkheid, en omgekeerd. Vandaar dat het in feite onzin is om beide van elkaar los te koppelen. Toch heb ik de indruk dat het werk omtrent 'doing femininities' en het onlosmakelijk verband tussen 'doing masculinities' en 'doing femininities' in de criminologie wat achterwege blijft. Dat dit waarschijnlijk te maken heeft met de desinteresse in de conformiteit/deviantie van vrouwen is een trieste vaststelling en zou ons terugbrengen daar waar we enkele pagina's geleden begonnen zijn. De toekomst zal moeten uitwijzen of dit project in staat is aan deze kritiek tegemoet te komen. Rest mij nog te vermelden dat een belangrijke bijdrage van het werk rond 'masculinities' voor de criminologie ligt in het problematiseren van mannelijkheid. Mannen worden immers reeds jarenlang bestudeerd zonder dat hun mannelijkheid in de schijnwerpers kwam te staan. Een leuke anekdote hierbij is dat men onlangs in Nederland delinquente jongens wenste onder te brengen in een voormalige kazerne. Over 'mannelijkheid' en de linken die dit kan hebben met de delinquentie van deze jongens werd echter met geen woord gerept. Kazernes zijn nu eenmaal typisch vrouwelijke oorden ...

POSTMODERNISME EN 'SEXED BODIES'

Feministische perspectieven in de criminologie worden langs twee zijden gebombardeerd door postmoderne en poststructuralistische tendensen. Enerzijds heeft het postmodern feminisme (in al haar varianten) een razendsnelle ontwikkeling gekend en anderzijds is ook de criminologie niet kunnen ontsnappen aan de postmoderne kritiek.⁵⁴ Feministische auteurs zoals Carol SMART, Alison YOUNG en Ngairé NAFFINE zijn van de eersten geweest om deze kritieken in hun werk te incorporeren. Hoewel postmodernisme en poststructuralisme dikwijls moeilijk uiteen te houden zijn, en zeker in het Angelsaksisch nogal dooreen gebruikt worden, lijkt het mij toch niet overbodig beide wat te specificeren.⁵⁵ Carol SMART⁵⁶ bespreekt de volgende sleutel-elementen: postmodernisme staat eerder voor de verwerping van het Cartesiaanse subject en is vooral een epistemologische kritiek; poststructuralisme is beïnvloed door het werk van FOUCAULT (vooral zijn machtsconcept), focust op discours en de discursieve constructie van het subject en benadrukt kennis en desinteresse in de Waarheid. Voor Carol SMART betekent het incorporeren van deze kritieken onder meer 'het benadrukken van discursieve constructen/subjecten en de complexe manieren waarop discoursen van recht, geneeskunde en sociale wetenschappen ineenstrengelen om het problematische vrouwelijke subject (in constante nood van toezicht en regulatie) tot stand te brengen'.⁵⁷ Ngairé NAFFINE toont welke

54. Zie hiervoor: Ronnie LIPPENS, 1998.

55. Zie echter voor meer: LIPPENS in ditzelfde nummer.

56. Carol SMART, 1995, 6-11.

57. Carol SMART, Disruptive bodies and unruly sex: the regulation of reproduction and sexuality in the nineteenth century, in Carol SMART (ed.), *Regulating womanhood*, London, Routledge, 1992; geciteerd in Ngairé NAFFINE, 1997, 78.

technieken en strategieën kunnen gebruikt worden ter deconstructie van het misdrijf verkrachting.⁵⁸ Alison YOUNG exploreert de culturele dimensies van de instituties en praktijken van het crimino-legale complex.⁵⁹ Hoe de invloed van postmodernisme en poststructuralisme binnen feministische perspectieven in de criminologie vorm krijgt, is echter in het bestek van deze paragraaf onmogelijk op een genuanceerde manier te schetsen. Ik zal mij daarom niet verder in de materie verdiepen dan ik hier exemplarisch gedaan heb.

Wel nog belangrijk is te vermelden dat in de nasleep van poststructuralisme en postmodernisme de notie 'gender', en meer bepaald het onderscheid geslacht/gender, opnieuw in de kijker is komen te staan. 'Sexed bodies' is het resultaat van deze (her-)beschouwing. De uitdaging die dit soort werk aan zichzelf stelt, is: hoe een zekere lichamelijke materialiteit in rekening te brengen, doch zonder (opnieuw) in biologisch essentialiserende termen te vervallen? Deze auteurs willen komaf maken met de veronderstelde 'neutraliteit' van het lichaam en gaan op zoek naar nieuwe manieren om de linken tussen vrouwelijkheid en het vrouwelijk lichaam, mannelijkheid en het mannelijk lichaam te visualiseren. Pogingen om dergelijke vraagstellingen in de criminologie binnen te loodsen, zijn alsnog op één hand te tellen, maar een blik op het laatste werk van Richard COLLIER⁶⁰ kan de geïnteresseerde lezer hier alvast een idee van geven. Carol SMART laat zich ook op dit gebied niet onbetuigd door bijvoorbeeld op zoek te gaan naar de productie van 'sexed bodies' doorheen juridische discoursen.⁶¹ Een interessante inleiding op het thema -wat zeker geen overbodige luxe is wegens de complexiteit van de materie- kan men vinden in het artikel van Kathleen DALY.⁶²

Het belang aangetoond?

Het voordeel van het schrijven van een artikel als dit is dat men geen wroeging hoeft te hebben over een eventuele 'hidden agenda'. De agenda van dit artikel is immers helemaal niet verborgen. Integendeel, het hele artikel schreeuwt het zowat uit: nu wordt het eindelijk eens tijd voor een verkenning, herkenning en erkenning van wat de bestuiving tussen feminisme en criminologie sinds de jaren '70 zoal opgeleverd heeft. Ik heb dit proberen duidelijk maken aan de hand van een zo divers mogelijk overzicht aangezien ik hoop dat iedere lezer wel ergens een graantje kan meepikken, om te planten, en te doen groeien ... De situatie waarin we momenteel verkeren, namelijk dat in Nederlandstalig België (doch ik vermoed dat dit evenzeer voor het Franstalig landsdeel geldt⁶³) zo goed als niets van deze evolutie

58. Ngairé NAFFINE, 1997, 95-119.

59. Alison YOUNG, 1996.

60. Richard COLLIER, 1998.

61. Carol SMART, 1990a.

62. Kathleen DALY, 1997, 33-35.

63. Een opmerking die bij deze tekst trouwens terecht gemaakt kan worden, is de opvallende dominantie van Engelstalige bronnen. Nu is het zo dat de kruising tussen feminisme en criminologie vooral in de Angelsaksische landen floreert, en dat ik tot nu toe slechts uitzonderlijk op Franstalig materiaal gestoten ben. Een voorbeeld daarvan is het Canadese boek van Colette Parent, dat echter in hoofdzaak een inleiding tot de Angelsaksische bronnen voor Franstaligen is. Zie hierover: Hilde VERSCHAEVE, 1999.

te merken valt, vraagt immers dringend om een ommekeer. De evolutie hebben we hier niet echt meegemaakt, dus zal het wel een revolutie moeten worden!

Bibliografie

ADLER, Freda, *Sisters in crime: the rise of the new female criminal*, New York, McGraw-Hill, 1975.

BOX, Steven & HALE, Chris, Liberation and female criminality in England and Wales, *British Journal of Criminology*, 1983, 23, 1, 35-49.

CAIN, Maureen, Towards transgression: new directions in feminist criminology, *International Journal of the Sociology of Law*, 1990, 18, 1, 1-18.

CAMPBELL, Anne, *Delinquent girls*, Oxford, Basil Blackwell, 1981.

CARLEN, Pat (ed.), *Criminele vrouwen: autobiografische verhalen*, 's-Gravenhage, BZZTÔH, 1987.

CARLEN, Pat, Criminal women and criminal justice: the limits to, and potential of, feminist and left realist perspectives, in MATTHEWS Roger & YOUNG Jock (eds.), *Issues in realist criminology*, Londen, Sage Publications, 1992, 51-69.

CARLEN, Pat & WORRALL, Anne (eds.), *Gender, crime and justice*, Milton Keynes, Open University Press, 1987a.

CARLEN, Pat & WORRALL, Anne, Introduction: gender, crime and justice, in CARLEN, Pat & WORRALL, Anne (eds.), *Gender, crime and justice*, Milton Keynes, Open University Press, 1987b, 1-14.

COLLIER, Richard, *Masculinities, crime and criminology*, Londen, Sage Publications, 1998.

CONNELL, Robert W., *Masculinities*, Cambridge, Polity Press, 1995.

COUSINS, Mark, Men's rea: a note on sexual differences, criminology and the law, in CARLEN, Pat & COLLISON, Mike (eds.), *Radical issues in criminology*, Oxford, Martin Robertson, 1980, 109-122.

DALY, Kathleen, Different ways of conceptualizing sex/gender in feminist theory and their implications for criminology, *Theoretical Criminology*, 1997, 1, 1, 25-51.

DALY, Kathleen & CHESNEY-LIND, Meda, Feminism and criminology, *Justice Quarterly*, 1988, 5, 4, 497-538.

- GELSTHORPE, Loraine, Towards a sceptical look at sexism, *The International Journal of the Sociology of Law*, 1986, 14, 2, 125-152.
- GELSTHORPE, Loraine & MORRIS, Allison, Feminism and criminology in Britain, *British Journal of Criminology*, 1988, 28, 2, 93-110.
- GOETHALS, Johan, MAES, Eric & KLINCKHAMERS, Patrizia, Vrouwen en strafrechtsbedeling: is er sprake van een geslachtsspecifiek selectieproces?, *Panopticon*, 1995, 16, 5, 420-450.
- GREENWOOD, Victoria, The myth of female crime, in MORRIS, Allison & GELSTHORPE, Loraine (eds.), *Women and crime*, Cambridge, Cambridge Institute of Criminology, 1981, 73-84.
- HARDING, Sandra, *The science question in feminism*, Milton Keynes, Open University Press, 1986.
- HEIDENSOHN, Frances, The deviance of women: a critique and an enquiry, *British Journal of Sociology*, 1968, 19, 2, 160-176.
- HEIDENSOHN, Frances, *Women & crime*, Londen, MacMillan, 1985.
- HEIDENSOHN, Frances, Women and crime: questions for criminology, in CARLEN, Pat & WORRALL, Anne (eds.), *Gender, crime and justice*, Milton Keynes, Open University Press, 1987, 16-27.
- HOOKS, Bell, *Outlaw culture: resisting representations*, New York, Routledge, 1994.
- HOWE, Adrian, *Discipline and critique: towards a feminist analysis of penalty*, Londen, Routledge, 1994.
- KELLY, Liz, *Surviving sexual violence*, Oxford, Polity Press, 1988.
- LEONARD, Eileen, *Women, crime and society*, New York, Longman, 1982.
- LIPPENS, Ronnie, *Grenze/n/loze kriminologie*, Gent, Academia Press, 1998.
- MERTENS, N.M., GRAPENDAAL, M. & DOCTER-SCHAMHARDT, B.J.W., *Meisjescriminaliteit in Nederland*, Den Haag, WODC (Reeks 'Onderzoek en Beleid', nr. 169), 1998.
- MESSERSCHMIDT, James, *Crime as structured action: gender, race, class and crime in the making*, Thousand Oaks, Sage Publications, 1997.

- MORRIS, Allison, *Women, crime and criminal justice*, Oxford, Basil Blackwell, 1987.
- NAFFINE, Ngaire, *Feminism & criminology*, Cambridge, Polity Press, 1997.
- NICHOLSON, Linda, 'Gender', in JAGGAR, Alison, M. & YOUNG, Iris, M. (eds.), *A companion to feminist philosophy*, Oxford, Blackwell Publishers, 1998, 289-297.
- POLLAK, Otto, *The criminality of women*, New York, A.S. Barnes, 1961.
- RAFTER, Nicole, H. & HEIDENSOHN, Frances (eds.), *International feminist perspectives in criminology: engendering a discipline*, Buckingham, Open University Press, 1995.
- RICE, Marcia, Challenging orthodoxies in feminist theory: a black feminist critique, in GELSTHORPE, Loraine & MORRIS, Allison (eds.), *Feminist perspectives in criminology*, Milton Keynes, Open University Press, 1990, 57-69.
- SIMON, Rita, J., *Women and crime*, Londen, Lexington, 1975.
- SMART, Carol, *Women, crime and criminology: a feminist critique*, Londen, Routledge & Kegan Paul, 1976.
- SMART, Carol, The new female criminal: reality or myth?, *British Journal of Criminology*, 1979, 19, 1, 50-59.
- SMART, Carol, Response to Greenwood, in MORRIS, Allison & GELSTHORPE, Loraine (eds.), *Women and crime*, Cambridge, Cambridge Institute of Criminology, 1981, 85-86.
- SMART, Carol, *Feminism and the power of law*, Londen, Routledge, 1989.
- SMART, Carol, Law's power, the sexed body, and feminist discourse, *Journal of Law and Society*, 1990a, 17, 2, 194-210.
- SMART, Carol, Feminist approaches to criminology or postmodern woman meets atavistic man, in GELSTHORPE, Loraine & MORRIS, Allison (eds.), *Feminist perspectives in criminology*, Buckingham, Open University Press, 1990b, 70-84.
- SMART, Carol, *Law, crime and sexuality: essays in feminism*, Londen, Sage, 1995.
- SNACKEN, Sonia, Vrouwencriminaliteit – een literatuuroverzicht, *Panopticon*, 1989, 10, 4 en 5, 385-393 en 472-482.
- STANKO, Elizabeth, *Everyday violence*, Londen, Virago, 1990.

STANLEY, Liz & WISE, Sue, *Breaking out again: feminist ontology and epistemology*, Londen, Routledge, 1993.

VAN HEERIKHUIZEN, Bart, *W.A. Bongers: socioloog en socialist*, Groningen, Wolters-Noordhoff/Forsten, 1987.

VAN HEZEWIJK, R.W.J.V. & BRUINSMA, G.J.N., Vrouwencriminaliteit: de achilleshiel van de criminologie, *Tijdschrift voor Criminologie*, 1979, 21, 5, 221-231.

VERSCHAEVE, Hilde, Boekbespreking: C. Parent, *Féminismes & criminologie*, 1998, *Panopticon*, 1999, 20, 2, 214-219.

WALKLATE, Sandra, Researching victims in crime: critical victimology, *Social Justice*, 1990, 17, 3, 25-42.

WORRALL, Anne, *Offending women: female lawbreakers and the criminal justice system*, Londen, Routledge, 1990.

YOUNG, Alison, *Imagining crime*, Londen, Sage Publications, 1996.